

В.І. Еўмянькоў
(Магілёў, Беларусь)

**АДАМ МІЦКЕВІЧ І ПРАБЛЕМА
НАЦЫЯНАЛЬнай ІДЭНТЫФІКАЦЫі ТВОРЧАСЦІ
ПОЛЬСКАМОЎных АЎТАРАЎ БЕЛАРУСІ
XVIII – XIX стст.**

У айчынным літаратуразнаўстве апошняя чвэрць мінулага стагоддзя адзначылася асабліва паглыбленым даследаваннем творчасці Я.Баршчэўскага, В.Каратынскага, В.Дуніна-Марцінкевіча, А.Плуга, У.Сыракомлі, Я.Чачота. Акрамя іх беларускамоўных твораў, што асабліва важна, у навуковы ўжытак шырока ўводзіліся і польскамоўныя, якія па-новаму выяўлялі асаблівасці развіцця нацыянальнага літаратурнага працэсу. За аснову бралася культурная арыентацыя пісьменнікаў, іх беларуская ментальнасць, звярталася ўвага не на “адзежу душы”¹, мову твора, а на саму душу – яго змест, сугучны духоўным памкненням нашага народа. Разам з тым ёсць аўтары, у творчасці якіх не менш ярка выявілася Беларусь, але форма гэтага выяўлення, мова, – выключна польская. І ў гэтай сітуацыі навука апынулася перад надзённай праблемай: як паставіцца да тых, хто пісаў толькі па-польску, але паводле зместу, спецыфікі, вобразнасці сваёй творчасці

---

¹ Прадмова Ф.Багушэвіча да “Дудкі беларускай”.

належаў Літве-Беларусі. Праблема, характэрная, напрыклад, для літаратуры XVIII ст. (творчасць Ф.Карпінскага, Ф.Князьніна, Ю.Нямцэвіча, М.Радзівіла), надзвычай актуальная для XIX ст., у якім разам з польскамоўнымі (А.Гарэцкі, Я.Ходзька, І.Ходзька, А.Ходзька, Г.Жавускі, Ю.Крашэўскі, Э.Ажэшка) існуюць і рускамоўныя творы, напрыклад, Ф.Булгарына, В.Сянкоўскага.

Сапраўды, мова – надзвычай важны фактар, тая спецыфічная сфера, у якой раскрываецца і рэалізуецца сутнасць пісьменніка, фарміруецца яго асаблівая карціна свету – “прыныповая схема тлумачэння таго, з чым сустрэкаецца наш жыццёвы вопыт” [2, с. 17], напрыклад, што ёсць добро і зло, дух і матэрыя, чалавек і грамадства. Вырашаючы гэтыя праблемы, асоба мусіць абаярацца на “трывалыя, не падлягаючыя сумненню базавыя веды, глыбінныя каштоўнасныя, сэнсава-жыццёвыя арыенціры”, якія выпрацоўваюцца пэўнай групай людзей. І ў гэтым выпадку светапогляд пісьменніка мае “культурна-гістарычную, сацыяльна і індывідуальна абмежаваную форму” [2, с. 19]. Дадзенае заключэнне надзвычай важнае, бо, аналізуючы польскамоўную літаратуру Рэчы Паспалітай, мы маем на ўвазе тое, што ўтваралі яе прадстаўнікі розных народаў, якія доўгі час ішлі асобнымі гістарычнымі шляхамі, а таму назапасілі спецыфічны вопыт асэнсавання свету і свайго месца ў ім. Польская мова, своеасаблівы светапоглядны каркас, афармляла, але не уніфіцыравала гэты вопыт, рабіла “магчымым узаемаразуменне людзей з неаднолькавымі сістэмамі вартасцяў” [2, с. 18], не “забівала” нацыянальны дух пісьменнікаў і паэтаў XVIII – XIX стст.

Так было і з творчасцю Адама Міцкевіча, “нацыянальная прыналежнасць якога фіксавалася не толькі ў мове” [6, с. 24]. Яго штодзённы светапогляд сфарміраваўся на Літве-Беларусі, у асяроддзі, хоць і спольшчанай, але ўсё ж самабытнай, як вынікае з твораў І.Ходзькі і Г.Жавускага, літвінска-беларускай шляхты (Сапліцы, Рамбайлы, Чачоты і Багушэвічы ў паэме “Пан Тадэвуш”). Таму карціна свету паэта, глыбіннае разуменне рэчаіснасці ва ўсіх яе ўзаемасувязях былі літвінскімі. Так, нарэшце, лічылі яго сябры-аднадумцы – А.Адынец, І.Дамейка, Т.Зан, Я.Чачот. Літаратурныя апаненты, варшаўскія класіцысты, таксама прызнавалі ў ім літвіна. Усе яны непасрэдна былі знаёмыя з перакананымі аўтара “Балад і раманаў”, асэнсоўвалі яго пазіцыю ў мастацка-эстэтычнай і палітычнай барацьбе. На беларускасці А.Міцкевіча акцэнтуюць увагу і яго сучаснікі – В.Дунін-Марцінкевіч у прадмове да перакладу з паэмы “Пан Тадэвуш...”, А.Ельскі ў артыкуле “Адам Міцкевіч на Беларусі”, В.Каратынскі ў “Дадатку да біяграфіі Міцкевіча”.

У 1840 – 1850-я гг. XIX ст. узнісшы, патрыятычны “тон Адама” падхапілі менавіта літвіны-беларусы – Я.Баршчэўскі і У.Сыракомля. На Міцкевічаў “літвінскі лад” Ю.Крашэўскі стварыў паэму “Анафе-

ляс”, узнавіў падзейны фон “Конрада Валенрода” ў гістарычнай апо-весці “Кунігас”. Творчасць гэтых мастакоў слова, паводле У.Мархе-ля, несла ў сабе “патэнцыял пераходнасці ад традыцыйна польскамоў-нага ўзнаўлення акаляючага жыцця да найбольш адпаведнага тутэй-шай рэчаіснасці беларускамоўнага” [6, с. 24]. Гэты патэнцыял – яўныя беларусізмы ў паэме “Пан Тадэвуш”, “Дзяды” – рэалізавалі В.Дунін-Марцінкевіч, Ф.Багушэвіч, Я.Лучына. Але карціна свету беларуска-моўных пісьменнікаў не змянілася. Светапогляднай рэвалюцыі не ад-былося. Гэта сведчанне таго, што ў літаратуры існавала полілінгвістыч-ная прастора, якая аб’ядноўвала творцаў з аднолькавай культурнай арыентацыяй, – У.Сыракомлю, В.Дуніна-Марцінкевіча, А.Плуга, Ю.Крашэўскага, Ф.Багушэвіча, Э.Ажэшку і інш. А.Міцкевіч па сут-насці, перадаў “дудцы беларускай” голас “дудкі літвінскай”. Таму сёнь-ня дзякуючы перакладам⁶ творчасць знакамітага навагрудца ўспры-маецца як арганічны кампанент таксама і беларускай літаратуры.

Разам з тым падыходы да асэнсавання мастацкай спадчыны А.Міцкевіча ў кантэксце развіцця беларускага літаратурнага працэсу не адназначныя. “*Шлях паэта да Беларусі*” быў складаным і супярэчл-івым. Так, яшчэ на пачатку ХХ ст. В.Ластоўскаму ўяўлялася відавоч-ным тое, што А.Міцкевіч – “сын крывіцка-беларускага народнага ге-нія” (“Тодар Дастаеўскі і Адам Міцкевіч – сыны крывіцкага народна-га генія”), г. зн., што ён больш беларускі паэт. З цягам часу гэта думка сярод нашай інтэлегенцыі страцілася. Разумеючы складанасць эпохі “культу асобы”, заўважым, што Я.Купала (“Вечна жывая паэзія”) і Я.Колас (“Светлыя старонкі дружбы”) назвалі А.Міцкевіча ўжо польскім песняром, геніем польскага рамантызму.

У 1940-я гг. А.Міцкевічу прысвячаліся звычайна невялікія па аб’ёме артыкулы ў газетах і часопісах, якія прымяркоўваліся да юбі-леяў і не прэтэндавалі на ўсебаковы аналіз як творчасці, так і света-погляду паэта. У 1950 – 1960-я гг. мастацкая спадчына А.Міцкевіча даследавалася С.Александровічам, Я.Брылём, С.Варановічам, Л.Міра-чыцкім і інш. Агульную скіраванасць іх вывадаў перадае М.Рыльскі. У прадмове да рускага выдання “Пана Тадэвуша” ён сцвярджае, што “няма імя больш дарагога для польскага сэрца і больш каштоўнага за мяжой Польшчы, чым імя А.Міцкевіча, бо не было ў гэтай краіне паэ-та, які б так яскрава выявіў у вершах лепшыя рысы і самыя запавет-ныя жаданні польскага народа” [9, с. 6].

Цэласнае, канцэптualaнае даследаванне творчасці паэта з’явілася толькі ў 1959 г. А.Лойка ў манаграфіі “Адам Міцкевіч і беларуская літа-ратура” заявіў аб тым, што не на голы камень падала зерне, бо новая паэзія, напрыклад Я.Купалы, нараджалася на глебе літвінска-беларус-кай традыцыі ХІХ ст., якую навукоўцы доўгі час лічылі польскай.

Нягледзячы на тое, адзначае А.Лойка, што “А.Міцкевіч уваходзіў у беларускую літаратуру негалосна, нелегітымна, у залежнасці ад палітычнай кан’юктуры, яго ўплыў на нашых паэтаў і пісьменнікаў бяспрэчны” [4, с. 5], ён толькі “пісаў па-польску, але карані яго беларускія” [3, с. 21].

Паслядоўна творчы набытак А.Міцкевіча пачаў аналізавацца толькі ў 1990-я гг. У беларускім літаратурным кантэксце светапогляд паэта даследуюць В.Каваленка, У.Казбярук, А.Мальдзіс, М.Хаўстовіч, К.Цвірка, І.Шпакоўскі і інш. Але найбольш пераканаўча беларускасць паэта даказвае У.Мархель. “А.Міцкевіч, – адзначае ён, – у дачыненні да Беларусі не можа лічыцца замежным аўтарам. Болей лагічна яго аднесці да беларускай літаратуры, але ў нашай свядомасці ён замацаваны як польскі класік” [7, с. 4 – 5]. К.Цвірка таксама абвяргае ідэю польскасці А.Міцкевіча, даказвае, што “ў беларускай зямлі – усе карані паэта. <...> Тут, на Беларусі, нарадзіліся і жылі яго бацькі, <...> тут убачыў свет і сам А.Міцкевіч” [10, с. 25].

Беларуская спецыфіка светапогляду паэта стала прадметам роздму падчас Міжнароднай канферэнцыі “Адам Міцкевіч і нацыянальная культура” (Мінск, 7 – 11 верас., 1998 г.). Адкрываючы яе, А.Мальдзіс адзначыў: “Мы, беларусы, ганарымся тым, што А.Міцкевіч называў беларускую зямлю родным краем. Ён сёння – частка і нашай спадчыны” [5 с. 6]. У сучаснай літаратуразнаўчай навуцы доўгі час існавала канцэпцыя “рэпрэзентацыі Міцкевічам “беларускай плыні” польскай літаратуры, або “беларускай школы польскага рамантызму” [1, с. 27]. Такі падыход, па словах І.Багдановіч, хоць і мае свае вартасці, але “адлюстроўвае сітуацыю як бы “з польскага боку”, адсякаючы вялікага паэта ад беларускага кантэксту як нешта дастаткова чужароднае”, у той жа час А.Міцкевіч “этна-генетычна звязаны з Беларуссю” і яе літаратурай [1, с. 27]. Каб даказаць гэта, І.Багдановіч прапаноўвае звярнуцца да “канцэпцыі развіцця літаратуры як адзінай плыні ў першай трэці XIX – першай трэці XX ст.” Гэта канцэпцыя дазваляе “ўбачыць літаратурны працэс <...> як цэласны, у якім натуральна нарадзіліся новыя, авангардныя, а таксама сцвярджаліся і пераймаліся ранейшыя айчыныя традыцыі”. Даследчыца мае на ўвазе “польскамоўную кніжнасць, “праз якую выяўляліся адметныя рысы нацыянальнага быцця [як, напрыклад, у паэзіі А.Міцкевіча – В.Е.]” [1, с. 4]. Гэту ж ідэю абгрунтоўвае і значна развівае беларускі даследчык І.Штэйнер, які даводзіць, што “настаў час разглядаць літаратуру XIX ст. як полілінгвістычную, куды варта ўключыць творы, напісаныя ў Беларусі і пра Беларусь не толькі на беларускай, але і на польскай, рускай мовах” [11, с. 3].

² Маюцца на ўвазе пераклады П.Бітэля, К.Крапівы, Я.Купалы, А.Куляшова, Я.Колаца, С.Мінскевіча, Я.Семяжона, Б.Тарашкевіча, М.Танка, К.Цвіркі і інш.

Дадзеная ідэя праяўляецца ў працах не толькі беларускіх літаратуразнаўцаў. С.Станкевіч у манаграфіі “Pierwiastki białoruskie w polskiej poezji romantycznej” адзначыў уплыў беларускага фальклору на творчасць А.Міцкевіча. С.Здзярскі ў манаграфіі “Pierwiastek Ludowy w poezji Adama Mickiewicza” таксама звярнуў увагу на адзнакі беларускай вусна-паэтычнай творчасці ў паэзіі А.Міцкевіча віленска-ковенскага перыяду. У манаграфіях М.Цеслы-Карытоўскай “O Mickiewiczu i Siowackim” і С.Кавына “Mickiewicz w oczach swoich współczesnych” светапогляд А.Міцкевіча разглядаецца не толькі ў польскім, але і ў беларускім (польскамоўным) кантэкстах. Т.Бой-Жэлінскі заявіў аб тым, што ў польскім літаратуразнаўстве быў “створаны міф аб А.Міцкевічу, захінуўшы рэальную асобу” (“Bronzownicy”). І гэта адна з прычын, па якой “у біяграфіі паэта пануе змрок” [12, с. 96]. “А.Міцкевіча, – сцвярджае Т.Бой-Жэлінскі, – лічаць польскім патрыётам, але сам ён, як гэта не дзіўна, з’яўляўся носьбітам ідэалогіі “літвінскага патрыятызму” [12, с. 154].

Перакананне Т.Боя-Жэлінскага падзяляе і ўкраінскі вучоны Я.Нахлік, які ў манаграфіі “Доля – Los – Судьба” адзначае, што светапогляд А.Міцкевіча мае ўсё ж беларускую прыроду, бо не Польшча, а “Літва – айчына паэта <...>, і нездарма ў парызскі перыяд суайчыннікі надзвычай выразна адчулі яго “літвінскасць”, папракалі ў тым, што ён польскую “нацыянальную эпапею распачаў са звароту да Літвы, а не да Польшчы”, выбраў *беларускае прозвішча* для аднаго са сваіх герояў – Гарэшкі. Гэта ўсё, на думку вучонага, пераканавы доказ таго, што, хоць і спольшчаная, культурная Радзіма А.Міцкевіча “мела ўсё ж *беларускае паходжанне*” [8, с. 292].

Але ў айчынным літаратуразнаўстве, нягледзячы на тытанічную працу навукоўцаў і перакладчыкаў, гіпотэза аб “беларускім феномене” ўсёй шматграннай карціны свету А.Міцкевіча не даказана. Акрамя таго, поле для доказаў звужана як аб’ектам даследавання – віленска-ковенскі перыяд творчасці, так і яго прадметам – фальклор і міфалогія, архаічныя вераванні беларусаў. Такі літаратуразнаўчы падыход, які выдзяляе архаічнае як “нацыянальна акрэсленае” і адкідае ўбок духоўныя здабыткі, нібыта “чужой” беларусам, шляхецкай культуры, яркім прадстаўніком якой, па сутнасці, і быў А.Міцкевіч, на сённяшні дзень патрабуе перагляду. На сучасным этапе патрэбны поўны (літаратуразнаўчы, філасофскі, псіхааналітычны, культуралагічны) аналіз мастацкага набытку паэта на падставе шырокага супастаўлення яго з творами дзеячаў як польскамоўнай літаратуры Беларусі XIX ст. (Г.Жавускі, Ф.Карпінскі, Ю.Крашэўскі, І.Ходзька, А.Плуг і інш.), так і з творчасцю пісьменнікаў Польшчы. Толькі ўсебаковы аналіз творчасці А.Міцкевіча, яго светапогляду дасць магчымасць для раскрыцця важ-

ных рысаў усяго літаратурнага працэсу Беларусі не толькі XIX, але і папярэдняга – XVIII і нават першай трэці XX ст.

Літаратура:

1. Багдановіч І.Э. Авангард і традыцыя: Беларуская паэзія на хвалі нацыянальнага адраджэння / Рэд. В.П. Жураўлёў. – Мінск: Беларус. навука, 2001. – 387 с.
2. Вишневский М.И. Философский синтез как мировоззренческая основа образования: Монография. – Могилёв: Изд-во Могилёвского гос. ун-та им. А.А.Кулешова, 1999. – 252 с.
3. Лойка А. “Душою ў радзіме разліўся...” // Міцкевіч А. Вершы і паэмы. – Мінск: Маст. літ., 2000. – С. 5 – 20.
4. Лойка А. Адам Міцкевіч і беларуская літаратура. – Мінск: Выд-ва Беларус. дзярж. пед. ун-та, 1959. – С. 135.
5. Мальдзіс А. Зямля Навагрудская, краю мой родны // Адам Міцкевіч і Беларусь / Уклад. В.Грышкевіч, навук. рэд.: А.Мальдзіс. – Мінск: ННАЦ імя Ф.Скарыны, 1997. – С. 5 – 6.
6. Мархель У.І. Прошласць падае знак прышласці: Беларуская-польскае літаратурнае сумежжа ў XIX ст. // Роднае слова. – 1994. №5. – С. 22 – 26; № 6. – С. 26 – 30.
7. Мархель У.І. Шлях да Беларусі: Адам Міцкевіч – прадвеснік адраджэння беларускай літаратуры. – Мінск: Беларус. навука, 2003. – 123 с.
8. Нахлік Є. Доля-Los-Судьба: Шевченко і польскі та російскі романтикі / Львів. Від-ня Ін-ту літ. – Львів, 2003. – 568 с.
9. Рыльский М.Ф. Поэзия Адама Мицкевича. – Москва: Гослитиздат, 1956. – 86 с.
10. Цвірка К. Паданне пра філаматаў, або Доля аднаго пакалення // Філаматы і філарэты: 36. / Уклад. і пер. К.Цвіркі. – Мінск: Беларус. кнігазбор, 1998. – С. 7 – 32.
11. Штэйнер І.Ф. Шматмоўная літаратура Беларусі XIX стагоддзя. – Мінск.: Беларус. навука, 2002. – 171 с.
12. Żeliński-Boy T. Bronzownicy. – Warszawa: Roj, 1930. – 270 s.